

Barbara Dembowska

Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

UBEZPIECZENIA JAKO ELEMENT ZARZĄDZANIA FINANSAMI W ŚWIEŁE BADANIA BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH

1. Wstęp

Trwający od 1989 r. proces transformacji polskiej gospodarki wywiera wpływ na sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych. Przedstawiciele zakładów ubezpieczeń możliwości wykupienia polisy uzależniają od sytuacji materialnej ludności [5, s. 110-165].

Gospodarstwa domowe stanowią obecnie liczną grupę klientów towarzystw ubezpieczeniowych. W roku 2004 w porównaniu z rokiem 1998 liczba gospodarstw domowych korzystających z różnych form dobrowolnego ubezpieczenia na życie zwiększyła się o ponad 9 tys., co dało blisko 2,5-krotny wzrost posiadaczy polis w ciągu 6 lat [3, s. 134].

Dotychczas niewiele jest badań koncentrujących się na problematyce ubezpieczeń i innych produktów finansowych w gospodarstwach domowych. Analiza zakresu korzystania przez gospodarstwa domowe z różnorodnej ochrony ubezpieczeniowej podjęta została w badaniu „Diagnoza społeczna” w roku 2003.

Jednym z ciekawszych obszarów badawczych GUS-u było badanie modułowe na temat „Ubezpieczenia osobowe i majątkowe w gospodarstwach domowych”, przeprowadzone dwukrotnie: w roku 1998 oraz w roku 2004. Celem badań było m.in.: uzyskanie informacji na temat znajomości zakładów i instytucji ubezpieczeniowych, korzystania przez gospodarstwa z różnych form ubezpieczeń oraz przyczyn zawierania ubezpieczeń i czynników ograniczających korzystanie z nich.

Celem niniejszej pracy jest wskazanie zakresu korzystania z różnych produktów finansowych, ze szczególnym uwzględnieniem ubezpieczeń, przez gospodarstwa domowe należące do różnych grup społeczno-ekonomicznych w Polsce. Po stronie

rozchodów przedmiotem analizy jest określenie udziału wydatków na ubezpieczenia w wydatkach ogółem gospodarstw domowych, a także porównanie zmian, które dokonały się w tym zakresie w latach 2001-2004.

W pracy wykorzystano dane liczbowe pochodzące z reprezentacyjnego badania budżetów gospodarstw domowych przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny w latach 2001 i 2004 [1; 2]. Informacje zawarte w badaniu pozwalają na szczegółowe określenie sytuacji materialnej gospodarstw domowych z uwzględnieniem przynależności do określonej grupy społeczno-ekonomicznej. Można je traktować jako pewien schemat zarządzania zasobami finansowymi gospodarstw domowych, ponieważ zawarte są w nich szczegółowe informacje o ich przychodach i rozchodach.

2. Oszczędności jako jedno ze źródeł przychodów i rozchodów w gospodarstwach domowych

W niniejszej pracy podjęta została analiza tylko niektórych elementów uwzględnionych w badaniu budżetów gospodarstw domowych. W pierwszym etapie przedstawiono źródła oszczędności po stronie przychodowej i rozchodowej w latach 2001 i 2004.

W badaniach budżetów gospodarstw domowych prezentowane są m.in. te składniki majątku, które służą powiększaniu przychodów i jednocześnie mają charakter oszczędności długoterminowych. Gospodarstwa domowe ponoszą równocześnie pewne koszty, które w bieżącym okresie pomniejszają majątek (czyli powiększają rozchody gospodarstw domowych), ale w przyszłości powiększą przychody. Takie długoterminowe inwestycje określane są w badaniach budżetów gospodarstw domowych jako pozycje oszczędnościowe. Przykładem mogą tu być składki na ubezpieczenia życiowe, które są czynnikiem zmniejszającym finansowe zasoby gospodarstw domowych, czyli są kategorią analizowaną po stronie rozchodów. Równocześnie gospodarstwa domowe mogą uzyskiwać odszkodowania i świadczenia z tytułu zawartych wcześniej umów ubezpieczenia na życie, a tym samym powiększać swój majątek. Środki takie traktuje się wówczas jako składową przychodów gospodarstw domowych.

Przychody netto stanowią wszystkie środki pieniężne wpływające do gospodarstwa domowego i składają się na nie dochód rozporządzalny oraz pozycje oszczędnościowe po stronie przychodowej [2, s. 13]. Rozchody netto stanowią wszystkie wartości wypływające z gospodarstwa domowego na zewnątrz. Na rozchody netto składają się wydatki oraz pozycje oszczędnościowe po stronie rozchodowej.

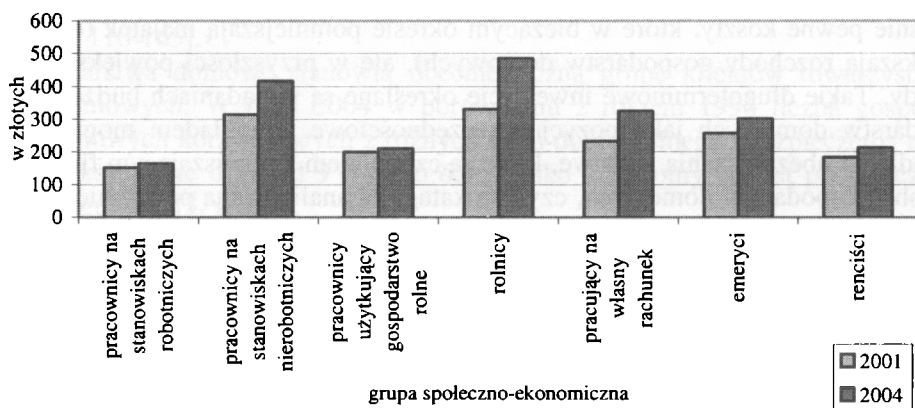
Poddane analizie pozycje oszczędnościowe są kategorią wieloelementową, a szczegółowy ich skład przedstawiono w tab. 1.

Tabela 1. Pozycje oszczędnościowe po stronie przychodowej i rozchodowej uwzględniane w budżetach gospodarstw domowych

Pozycje oszczędnościowe	
Po stronie przychodowej	Po stronie rozchodowej
Pobrane lokaty, w tym także ze sprzedaży papierów wartościowych	Wpłacone lokaty, w tym zakup papierów wartościowych
Zaciągnięte pożyczki i kredyty	Splacone pożyczki i kredyty
Zwrot pożyczek pieniężnych udzielonych innym gospodarstwom domowym	Pożyczki pieniężne udzielone innym gospodarstwom domowym
Świadczenia z tytułu ubezpieczenia na życie	Składki na ubezpieczenia na życie
Sprzedaż majątku rzeczowego (nieruchomości, środki trwałe użytkowane w gospodarstwie rolnym)	Zakup, remont i modernizacja majątku rzeczowego (nieruchomości, środki trwałe użytkowane w gospodarstwie indywidualnym w rolnictwie)
	Sprzedaż użytkowanych artykułów konsumpcyjnych (w tym przedmiotów trwałego użytkowania)

Źródło: opracowanie na podstawie: [1, s. XI-XIII].

Poszczególne kategorie składające się na pozycje oszczędnościowe po stronie zarówno przychodowej, jak i rozchodowej nie są szczegółowo ujmowane w budżetach gospodarstw domowych, dlatego w pracy skoncentrowano się na analizie łącznie wszystkich elementów powiększających oszczędności w gospodarstwach domowych. Po stronie przychodowej wyznaczyć je można jako różnicę między przychodami netto a dochodem rozporządzalnym. Poziom pozycji oszczędnościowych po stronie rozchodów prezentuje rys. 1.

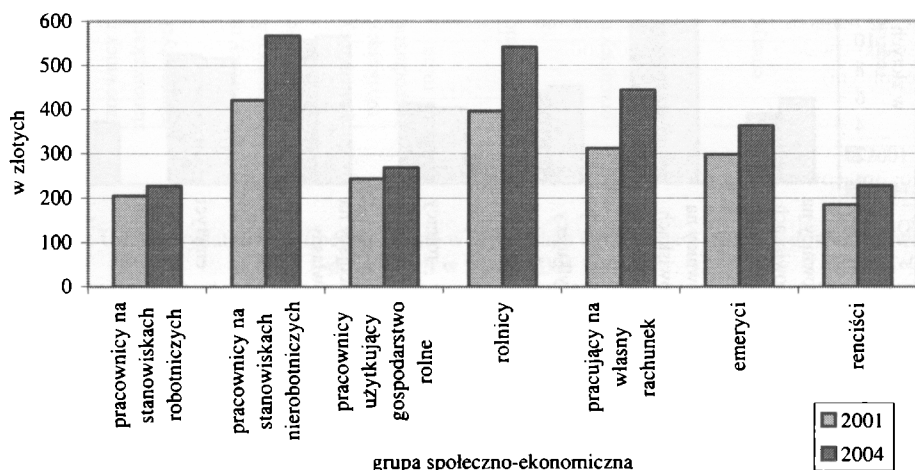
Rys. 1. Pozycje oszczędnościowe po stronie przychodowej w latach 2001 i 2004

Źródło: obliczenia własne na podstawie: [1, tab. 7, s. 18; 2, tab. 7, s. 50].

Jak pokazano na rys. 1, w analizowanym okresie nastąpił wzrost pozycji oszczędnościowych po stronie przychodowej we wszystkich typach gospodarstw domowych. Powiększenie oszczędności w obydwóch porównywanych okresach najbardziej uwidoczniło się w gospodarstwach domowych rolników oraz w gospo-

darstwach pracujących na stanowiskach nierobotniczych, zaś najmniej w gospodarstwach domowych pracujących na stanowiskach robotniczych. W roku 2004 w porównaniu z rokiem 2001 najwyższy przyrost oszczędności zaobserwowano w gospodarstwach domowych rolników, ok. 150 zł, zaś najniższy, tylko o 10 zł – w gospodarstwach domowych użytkujących gospodarstwo rolne.

Poziom pozycji oszczędnościowych po stronie rozchodów zaprezentowano na rys. 2. Po stronie rozchodów pozycje oszczędnościowe traktowane są jako różnica między rozchodami netto a wydatkami.

Rys. 2. Pozycje oszczędnościowe po stronie rozchodowej w latach 2001 i 2004

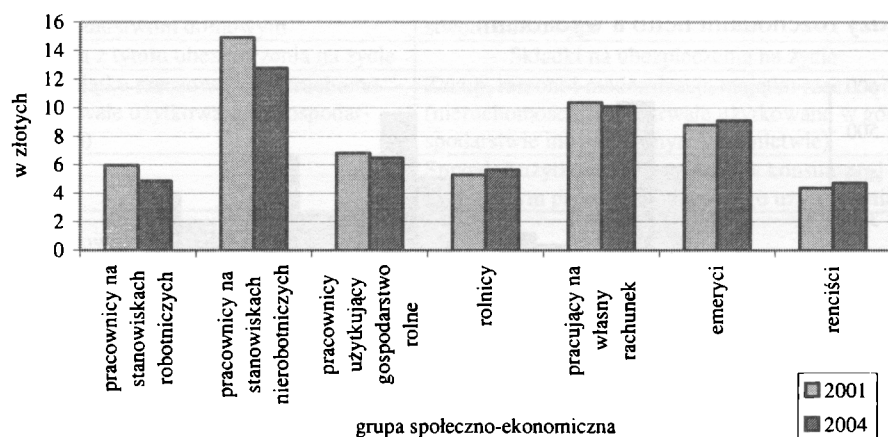
Źródło: obliczenia własne na podstawie: [1, tab. 7, s. 18; 2, tab. 7, s. 50].

Podobnie jak w analizie pozycji oszczędnościowych po stronie przychodów, w badanym okresie nastąpił ich wzrost po stronie rozchodów we wszystkich typach gospodarstw domowych. Najwięcej na powiększenie oszczędności w obydwóch porównywanych okresach przeznaczały gospodarstwa domowe pracujących na stanowiskach nierobotniczych, rolników oraz pracujących na własny rachunek, zaś najmniej – gospodarstwa domowe pracujących na stanowiskach nierobotniczych i rencistów.

W analizowanych trzech latach największy przyrost kwot przeznaczanych na oszczędzanie (ponad 130 zł) nastąpił w gospodarstwach domowych pracujących na stanowiskach nierobotniczych oraz pracujących na własny rachunek, zaś najmniejszy przyrost (zaledwie o 20 zł) uwidocznił się w gospodarstwach domowych pracujących na stanowiskach robotniczych i użytkujących gospodarstwo rolne.

3. Wydatki na ubezpieczenie w gospodarstwach domowych

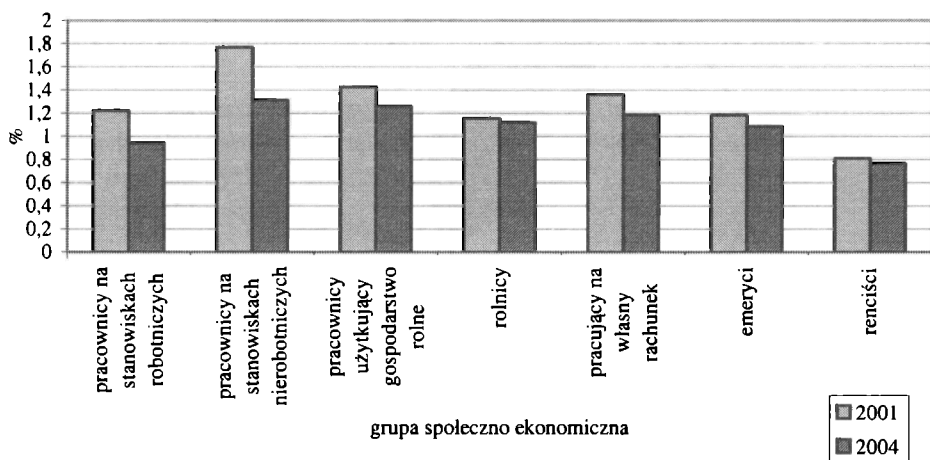
Kolejnym etapem prowadzonych badań jest analiza wydatków na ubezpieczenie oraz określenie udziału wydatków na ubezpieczenie w ogólnych wydatkach gospodarstw domowych. Przeciętne miesięczne wydatki na ubezpieczenie gospodarstw domowych przedstawiono na rys. 3.

Rys. 3. Przeciętne miesięczne wydatki na ubezpieczenia na 1 osobę w latach 2001 i 2004
Źródło: [1, tab. 11, s. 36; 2, tab. 11, s. 68].

Jak pokazano na rys. 3, wyłącznie w gospodarstwach domowych rolników, a także emerytów i rencistów zaobserwowano niewielki, sięgający ok. 30 gr., wzrost wydatków na ubezpieczenie. W pozostałych typach gospodarstw domowych wydatki na ubezpieczenie uległy zmniejszeniu. Największy spadek kwot przeznaczanych na ubezpieczenie, tj. o ponad 2 zł, zaobserwowano w gospodarstwach domowych pracowników pracujących na stanowiskach nierobotniczych. Wydatki na ubezpieczenie tych gospodarstw były najwyższe. Najniższe wydatki na ubezpieczenie, nie przekraczające 6 zł, odnotowano w gospodarstwach domowych pracowników pracujących na stanowiskach robotniczych, a także rolników i rencistów.

Kolejnym etapem analizy było określenie udziału wydatków na ubezpieczenie w wydatkach ogółem gospodarstw domowych. Wielkość ta przedstawiona została na rys. 4.

Rys. 4. Udział wydatków na ubezpieczenia w wydatkach ogółem na 1 osobę w gospodarstwach domowych w latach 2001 i 2004

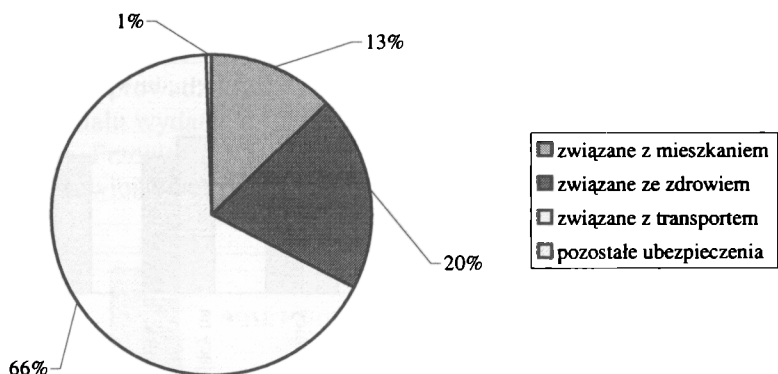
Źródło: obliczenia własne na podstawie: [1, tab. 9,11, s. 36, 2, tab. 9, 11, s. 50].

W roku 2004 w porównaniu z rokiem 2001 nastąpiło zmniejszenie udziału wydatków na ubezpieczenie w wydatkach ogółem we wszystkich typach gospodarstw domowych. Najwyższy udział wydatków na ubezpieczenie w wydatkach ogółem odnotowano w gospodarstwach domowych osób pracujących na stanowiskach nierobotniczych. Jednocześnie w gospodarstwach tych nastąpił największy spadek udziału wydatków na ubezpieczenie w wydatkach ogółem (o 0,2%). Również wysoki udział zaobserwowano w gospodarstwach pracowników użytkujących gospodarstwo rolne, zaś najmniejszy, poniżej 0,8% – w gospodarstwach rencistów.

W badaniu budżetów gospodarstw domowych w odniesieniu do roku 2004 wyszczególnione zostały wydatki na określone kategorie ubezpieczeń, tj. ubezpieczenia związane z mieszkaniem, ze zdrowiem oraz z transportem. Przez ubezpieczenia związane z mieszkaniem rozumiane są ubezpieczenia mieszkania, głównie jego wyposażenia, oraz ubezpieczenia budynków. Ubezpieczenia związane ze zdrowiem stanowią ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków i choroby, zaś ubezpieczeniom związanym z transportem podlegają ubezpieczenia środków transportu, OC, AC, NW kierowców i pasażerów oraz ubezpieczenia turystyczne.

Strukturę wydatków na określone rodzaje ubezpieczeń przedstawiono na rys. 5.

W analizowanych gospodarstwach domowych wśród wydatków na ubezpieczenia najwyższy udział stanowiły wydatki na ubezpieczenia związane z transportem (66%). Gospodarstwa domowe wydawały trzykrotnie mniej na ubezpieczenia związane ze zdrowiem. Tylko 13% wydatków na ubezpieczenia stanowiły wydatki związane z mieszkaniem.

Rys. 5. Struktura wydatków na ubezpieczenia w gospodarstwach domowych w roku 2004

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [2, tab. 11, s. 68].

Pozostałe ubezpieczenia stanowiące 1% ogółu wydatków na ubezpieczenie obejmują ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej, od szkód wyrządzonych innym osobom, ich życiu, zdrowiu lub mieniu, ubezpieczenie garażu, działki i pozostałe.

Strukturę wydatków na poszczególne rodzaje ubezpieczeń z uwzględnieniem przynależności do grupy społeczno-ekonomicznej zawiera tab. 2.

Tabela 2. Struktura wydatków na poszczególne rodzaje ubezpieczeń w % w 2004 r.

Ubezpieczenia	Gospodarstwa domowe						
	pracowników na stanowiskach robotniczych	pracowników na stanowiskach nierobotniczych	pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów	rencistów
Związane z mieszkaniem	6,34	11,19	13,38	10,74	9,30	18,44	21,52
Związane ze zdrowiem	35,38	19,01	23,69	10,39	14,34	11,42	17,93
Związane z transportem	58,08	69,25	62,77	78,70	75,07	68,94	59,92
Pozostałe ubezpieczenia	0,20	0,55	0,15	0,18	1,29	1,21	0,63
Razem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [2, tab. 11, s. 68].

Wydatki na ubezpieczenia związane z transportem stanowiły największe obciążenie dla budżetów gospodarstw domowych rolników i pracujących na własny rachunek, tj. ponad 75% wszystkich wydatków na ubezpieczenia w tych grupach społeczno-ekonomicznych. Najmniejszy udział tej kategorii wydatków, poniżej 60%, odnotowano w gospodarstwach domowych pracowników na stanowiskach robotniczych oraz w gospodarstwach domowych rencistów.

Najwyższe wydatki na ubezpieczenia związane ze zdrowiem poniosły gospodarstwa domowe pracujących na stanowiskach robotniczych – 35,38% – oraz pra-

cowników użytkujących gospodarstwo rolne – 23,69%, najniższe zaś – gospodarstwa domowe rolników (10,39%) i emerytów (11,42%).

Wydatki na ubezpieczenie związane z mieszkaniem stanowiły najwyższy udział w wydatkach na ubezpieczenie w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów (około 20%), zaś najniższy w gospodarstwach domowych pracowników na stanowiskach robotniczych i pracujących na własny rachunek – poniżej 10% ogółu wydatków poniesionych na ubezpieczenie.

4. Podsumowanie

Gospodarstwa domowe dążą do optymalnego zaspokajania swoich potrzeb, przy czym realizacja tych potrzeb zależy od posiadanych środków finansowych, a tym samym od osiąganych dochodów. W analizowanym okresie zwiększeniu przychodów netto we wszystkich typach gospodarstw domowych towarzyszył wzrost rozchodów netto. Sytuacja taka sprzyjać może tworzeniu oszczędności i zabezpieczaniu się od skutków określonych rodzajów ryzyka.

W analizowanym okresie we wszystkich typach gospodarstw domowych nastąpił wzrost pozycji oszczędnościowych po stronie przychodowej, odnotowano także ich zwiększenie po stronie rozchodów.

Wzrost wydatków na ubezpieczenie widoczny był w gospodarstwach domowych rolników oraz emerytów i rencistów. W pozostałych typach gospodarstw domowych wydatki na ubezpieczenie uległy zmniejszeniu. W badanym okresie we wszystkich typach gospodarstw domowych nastąpiło zmniejszenie udziału wydatków na ubezpieczenie w wydatkach ogółem.

Literatura

- [1] *Budżety gospodarstw domowych w 2001 r.*, GUS, Warszawa, 2002.
- [2] *Budżety gospodarstw domowych w 2004 r.*, GUS, Warszawa, 2005.
- [3] Dembowska B., *Ubezpieczenia na życie w gospodarstwach domowych – wybrane aspekty*, [w:] W. Ronka-Chmielowiec, K. Jajuga (red.) *Inwestycje finansowe i ubezpieczenia – tendencje światowe a polski rynek*, tom 1, AE, Wrocław 2005, s. 131-137.
- [4] *Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, cz. 2, „Gazeta Ubezpieczeniowa” 2003 nr 45 (240).
- [5] Rudnicki L., *Zachowanie konsumentów na rynku*, PWE, Warszawa 2000.
- [6] *Ubezpieczenia osobowe i majątkowe w gospodarstwach domowych w 1998 r.*, GUS, Warszawa 1998.
- [7] *Ubezpieczenia osobowe i majątkowe w gospodarstwach domowych w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2004.

INSURANCE PRODUCTS AS A PART OF FINANCIAL MANAGEMENT IN SURVEYS OF HOUSEHOLD BUDGET

Summary

This article presents an analysis of financial situation of household in Poland. There are used the results of research made from Central Statistical Office in Poland in 2001 and 2004. In the first part there are an analysis of net receipts and net outgoings. In the second part there are presents savings items on the receipt and outgoing side. The main part of this article is an analysis of expenditures on insurance, particular connected with the dwelling, with health and with transport.